

Гржегоржевська

Марія Олександрівна,

здобувач ступеня вищої освіти
магістра Київського національного
університету імені Тараса Шевченка;

Скрильов

Владислав Володимирович,

здобувач ступеня вищої освіти
магістра Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

Симоненко Наталія Олександрівна,

доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВА КВАЛІФІКАЦІЯ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ З РАДІОАКТИВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ: ЕКОЛОГІЧНІ РИЗИКИ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ

Проблема безпечного поводження з радіоактивними відходами є однією з ключових складових екологічної безпеки держави, оскільки навіть незначне порушення умов їх зберігання або захоронення може призвести до довготривалого забруднення компонентів навколишнього природного середовища. Джерелами утворення радіоактивних відходів в Україні є атомні електростанції, медичні заклади променевої діагностики та терапії, науково-дослідні установи, а також окремі промислові підприємства, що використовують джерела іонізуючого випромінювання. До таких відходів належать відпрацьовані іонізуючі джерела, забруднені фільтрувальні матеріали, іонообмінні смоли, рідкі технологічні розчини, спецодяг, металеві конструкції та інші матеріали, що містять радіонукліди.

З позицій радіоекології критичну загрозу становлять процеси акумуляції та міграції техногенних радіонуклідів у ґрунті та гідрогеологічних системах. Інфільтрація радіонуклідів у природні «сховища» ініціює деградацію біогеоценозів і зумовлює пролонговану дестабілізацію екосистем через інтеграцію токсичних ізотопів у трофічні ланцюги. Наприклад, Cs-137 активно накопичується в

рослинності та донних відкладах, натомість Sr-90 характеризується високою міграційною здатністю у системі «грунт – рослина – тварина – людина» [3, с. 124]. Особливу небезпеку становить проникнення таких ізотопів у підземні водоносні горизонти, оскільки це створює ризик вторинного забруднення джерел питного водопостачання. Основними чинниками таких викидів є порушення герметичності контейнерів, недотримання регламентів транспортування або порушення умов довготривалого зберігання радіоактивних відходів [2, с. 27].

У водних екосистемах радіонукліди акумулюються у фітопланктоні, водоростях, молюсках і рибі, поступово збільшуючи концентрацію в межах трофічних ланцюгів. Такий процес біоаккумуляції є особливо небезпечним через можливість хронічного внутрішнього опромінення живих організмів. За умови тривалого впливу іонізуючого випромінювання спостерігаються порушення репродуктивних функцій організмів, зниження видового різноманіття, мутаційні зміни клітин і деградація окремих компонентів екосистем. На відміну від багатьох хімічних забруднювачів, радіонукліди можуть залишатися екологічно небезпечними десятиліттями через тривалий період напіврозпаду.

Негативний вплив радіоактивного забруднення виявляється також у деградації ґрунтового покриву. Під впливом іонізуючого випромінювання знижується активність ґрунтової мікрофлори, порушуються процеси гумусоутворення та сповільнюється природне відновлення рослинних угруповань. У сільськогосподарських районах це призводить до зменшення продуктивності ґрунтів та обмеження використання територій для вирощування продукції. Окремі радіонукліди здатні переходити в рослинну біомасу, що створює ризик потрапляння радіоактивних речовин у харчові продукти та подальшого опромінення населення [2, с. 34].

Особливу екологічну проблему становлять довгострокові сховища радіоактивних відходів, оскільки їх безпечне функціонування повинно забезпечуватися протягом сотень і тисяч років. Основними вимогами до таких об'єктів є багатобар'єрний захист, гідрогеологічна стабільність території, система моніторингу радіаційного стану та контроль можливого витоку радіонуклідів. Порушення екологічних вимог під час експлуатації сховищ може призвести до локального або регіонального радіаційного забруднення, наслідки якого матимуть довготривалий характер.

Крім локального впливу, радіоактивне забруднення має здатність до транскордонного поширення. Радіонукліди можуть переноситися атмосферними потоками, поверхневими та підземними водами на

значні відстані, що створює загрозу для екосистем інших держав. Саме тому питання безпечного поводження з радіоактивними відходами розглядається не лише як внутрішня екологічна проблема окремої країни, а і як складова міжнародної екологічної безпеки [1, с. 116].

Отже, порушення встановлених вимог щодо поводження з радіоактивними матеріалами становить значну небезпеку для довкілля через здатність радіонуклідів до тривалої міграції, накопичення у природних системах і довготривалого впливу на екосистеми й здоров'я населення. Ефективне управління радіоактивними відходами потребує суворого дотримання екологічних норм на всіх етапах – від утворення й транспортування до остаточного зберігання, захоронення та моніторингу місць розміщення таких матеріалів.

Правове регулювання у сфері поводження з радіоактивними матеріалами ґрунтується на системі міжнародних договорів, зокрема Об'єднаної конвенції про безпеку поводження з відпрацьованим ядерним паливом і безпеку поводження з радіоактивними відходами 1997 року, а також національному законодавстві, що встановлює конкретні процедури придбання, використання, транспортування, зберігання та захоронення радіоактивних матеріалів. В Україні ця сфера регулюється Законом України «Про поводження з радіоактивними відходами», Законом України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», нормами Кримінального кодексу України (далі – КК України) та підзаконними актами уповноважених органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки. Система нормативного регулювання покликана мінімізувати ризики радіаційного впливу на довкілля та людину на всіх етапах поводження з такими матеріалами.

Кримінальну відповідальність за незаконне поводження з радіоактивними матеріалами передбачено в ст. 265 КК України, диспозиція якої охоплює придбання, носіння, зберігання, використання, передачу, видозмінення, знищення, розпилення або руйнування радіоактивних матеріалів без передбаченого законом дозволу [4].

Особливістю кримінально-правової конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 265 КК України, є те, що кримінальна відповідальність настає вже за сам факт незаконного поводження з радіоактивними матеріалами незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків. Такий підхід законодавця зумовлений підвищенням ступенем суспільної небезпечності відповідних діянь і необхідністю забезпечення превентивної функції кримінального права у сфері ядерної, радіаційної та екологічної безпеки.

Кваліфікуючими ознаками цього кримінального правопорушення є вчинення відповідних дій з метою спричинення загибелі людей, шкоди

здоров'ю людей, майнової шкоди у великому розмірі або значного забруднення довкілля. Особливо кваліфікуючими ознаками законодавець визначає повторність, вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб, а також спричинення загибелі людей, майнової шкоди у великому розмірі, значного забруднення довкілля чи інших тяжких наслідків. Відповідно до примітки до ст. 265 КК України, майнова шкода визнається заподіяною у великому розмірі, якщо прямі збитки у триста та більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян [4].

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 265 КК України, є суспільні відносини у сфері забезпечення радіаційної, екологічної та громадської безпеки, а також встановлений порядок поведінки з радіоактивними матеріалами. Правильне визначення об'єкта кримінально-правової охорони має важливе значення для належної кримінально-правової кваліфікації відповідних діянь та їх відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень. Предметом кримінального правопорушення є радіоізотопи, ядерне паливо, радіоактивні речовини, джерела іонізуючого випромінювання та інші матеріали, що містять радіонукліди.

Суб'єктивна сторона зазначеного кримінального правопорушення характеризується переважно умисною формою вини, оскільки особа усвідомлює незаконний характер поведінки з радіоактивними матеріалами та відсутність передбаченого законом дозволу. Водночас щодо наслідків, передбачених ч. 3 ст. 265 КК України, можливе необережне ставлення винної особи до їх настання. Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, а в окремих випадках – спеціальний суб'єкт, діяльність якого пов'язана з використанням, транспортуванням або зберіганням джерел іонізуючого випромінювання.

Однією з особливостей правового регулювання є передбачена ч. 4 ст. 265 КК України спеціальна підстава звільнення від кримінальної відповідальності. Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 265 КК України, звільняється від кримінальної відповідальності у разі добровільної здачі органам влади радіоактивних матеріалів. Зазначене положення має важливе превентивне значення та спрямоване на мінімізацію ризиків незаконного обігу радіоактивних матеріалів.

Практика застосування ст. 265 КК України свідчить про наявність низки проблем кримінально-правової кваліфікації незаконного поведінки з радіоактивними матеріалами. Зокрема, складнощі виникають під час встановлення ознак предмета

кримінального правопорушення, визначення характеру та ступеня забруднення довкілля, а також доведення причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями та настанням суспільно небезпечних наслідків. Крім того, проблемним залишається відмежування кримінально караних діянь від адміністративних правопорушень у сфері порушення правил радіаційної безпеки, що має принципове значення для правильної кримінально-правової кваліфікації.

З огляду на викладене, дослідження екологічних ризиків і кримінальної відповідальності за незаконне поводження з радіоактивними матеріалами має важливе значення для розвитку теорії кримінального права та вдосконалення практики кримінально-правової кваліфікації відповідних діянь. Ефективна кримінально-правова охорона екологічної безпеки потребує вдосконалення нормативної бази, уніфікації підходів до кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері ядерної безпеки та підвищення рівня професійної підготовки суб'єктів правозастосування.

Водночас посилення державного контролю у сфері поводження з радіоактивними матеріалами та належне функціонування правових, організаційних і технічних механізмів є необхідною умовою забезпечення екологічної та радіаційної безпеки, ефективного кримінально-правового захисту суспільних відносин і реалізації права людини на безпечне навколишнє природне середовище.

Список використаних джерел

1. Акчуріна С. Р. Клеєвська В. Л. Проблема поводження з радіоактивними відходами. *Проблеми та перспективи розвитку системи безпеки життєдіяльності* : зб. тез наук. доп. XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 2019). Львів : ЛДУБЖ, 2019. С. 116–117.
2. Алпатіна О. В. Оцінка впливу акумуляції радіоактивних речовин донних відкладень р. Дніпро на її біоценози : магістерська робота : 101 Екологія / наук. керівн. Т. В. Ананьєва. Дніпро : ДДАЕУ, 2022. 54 с.
3. Іванов Є. Радіаційна екологія : навчально-методичний посібник. Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 217 с.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3053> (дата звернення: 08.05.2026).
5. Про поводження з радіоактивними відходами : Закон України від 30 черв. 1995 р. № 255/95-ВР. *Верховна Рада України*. 1995.
6. Про видобування та переробку уранових руд : Закон України від 19 листоп. 1997 р. № 645/97-ВР. *Верховна Рада України*. 1997.
7. Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання : Закон України від 19 жовт. 2000 р. № 2064-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 1, ст. 1.